

В. ЛЕВИНСЬКИЙ

КАПІТАЛІЗМ І ІМПЕРІЯЛІЗМ

ВІДЕНЬ — КИЇВ

1 9 2 0

I. Суть капіталізму.

Безсмертною науковою заслугою Карла Маркса є, що він перший докладно і ґрунтовно дослідив механізм капіталістичного способу продукції. Таким чином відслонив нам він суть капіталізму.

Діло свого життя „Капітал“ починає від сконстатування факту, що багатством громадянства, в якому панує капіталістичний спосіб продукції, являється безмір маси накопиченого товару. Товар отже є простим елементом капіталістичного багатства. На перший погляд цей товар дуже звичайна собі річ. Коли з дерева робимо стіл, то кождий знає, що тут змінилася лише форма дерева, що стіл лишився деревом і нічого тут загадкового, неясного немає. Але коли стіл стає товаром, себто має сповнити ще инше своє призначення, крім ужиткового, з цею хвилею діється з ним щось дивного і незрозумілого.

Взявши товар у свої руки, Маркс вже його не кидає з ока, а досліджує всебічно зі скрупулятністю великого хеміка, та в звязку з цим розкриває нам крок за кроком тайни капіталістичного способу виробництва (продукції) і закони капіталістичного хазяйства.

Розуміється, Маркс не міг би з'явитись, коли б перед ним не були досліджені основи на-

роднього хазяйства голвно в працях клясичних англійських економістів: А. Сміта (1723-1790) і Д. Рікарда (1772-1823), котрі дивилися на народне хазяйство й спосіб продукції свого часу, як на щось незмінного й вічного. Ці саме економісти проголосили, що мірою вартости кожного товару є скількість праці, потрібної для його виробу. Це послужило Марксові вихідним пунктом для його теорії капіталізму. В протилежности до цих економістів добачував він у капіталістичній формі продукції не вічну, природну форму, але тільки одну з історичних форм продукції людського громадянства, яку випередив цілий ряд інших форм. Виходячи з цього, він досліджує працю, а саме, як і чому творить вона вартість, та доходить до свого геніяльного відкриття теорії надвартости. Без цього відкриття весь механізм каталізму був би для нас незрозумілим, а наукове передбачення неминучої переміни капіталізму в соціалізм майже неможливим.

В чому отже заключається після Маркса вартість капіталістично виробленого товару?

Щоби виробити товар, мусять бути задля цього ужиті: 1) матеріал, з якого має бути вироблений товар, 2) засоби, при помочі яких можна виробити з матеріалу товар і 3) робоча сила людини, котра з матеріалу і при помочи засобів робить товар. З цього ясно, що вартість товару мусять відбивати

вартість цих трьох річей, зужитих на його виріб. Та чи тільки ці три речі означають вартість товару? Як би так було, не було б потреби називати речі, потрібні для ужитку громадянства, товарами. Отже є ще щось, що впливає на вартість товару. Є це так звана надпраця робітника, та праця, яку капіталіст не оплачує, а присвоює її собі тільки тому, що в нього є матеріал і засоби продукції. Надпраця робітника є саме джерелом надвартості (товару), яка в свою чергу є джерелом капіталу та його ненастанного збільшування. Їй завдячує капіталіст те, що він має і матеріал для виробу товарів і засоби продукції і готовий гріш.

Вартість отже кожного капіталістично виробленого товару відповідає отсій формулі Маркса

$$c + v + m,$$

при чому **c** означає частину вартості зужитих на виріб товару мертвих засобів продукції (будинки праці, сирівець, машини і т. п.). Це постійний капітал (*das constante Kapital*). Буква **v** означає знова частину вартості, що міститься у платні робітника, себто в оплаченій його наємній праці. Це перемінний капітал (*das variable Kapital*). На кінець буква **m** означає неоплачену частину наємної праці, яку присвоює собі капіталіст. Це надвартість (*der Mehrwert*). Одно, друге й третє, разом узяте, є скрите у виді виробленого товару.

Визиск отже праці робітника в капіталістичному хазяйстві є заслонений. І це різнити його від попередних. Так за невольництва кожний бачив, що вся праця невільника була неоплаченою. Вона видавалась бути неоплаченою навіть тоді, коли він у певній частині доби в неволі працював за для свого існування у пана, отже на своє животіння. За феодалізму, кріпак мусів іти в означені дні тижня на лан феодалного пана, себто відробляти „панщину“, а понадто ще й інші роботи віддавати. І тут і там визиск праці був отвертий, всім очевидний. За капіталізму власник капіталу наймає „вільного“ робітника, його робочі руки, мозок і нерви. Праця робітника при виробі товарів — це найважливіша річ. Без неї не можна би виробити товару. Вона в його виробі має найбільшу вартість, хоч сама про себе є безвартна. Розуміється, за дурно не дасть робітник своєї праці капіталістові. Він дістає від нього так звану заробітну платню, але як раз стільки, щоби міг існувати. І ця платня цілком заслонує рабунок капіталіста, а саме той факт, що капіталіст платить тільки за одну частину праці робітника у формі заробітної платні, а другу присвоює собі. Мало того. Ця заслонука визиску капіталіста праці робітника дозволяє йому ще виступати в цинічній ролі „хлібодавця“ і „добродія“ робітника.

Вище наведена формула Маркса охоплює вартість не тільки кожного капіталістично виробленого товару, але також усеї маси вироблених товарів, витвореної в капіталістичному хазяйстві, себто вартість усього капіталістичного багатства.

З того, що ми досі сказали про товар і капіталістичне хазяйство, виникає, що одним життєвим завданням капіталіста (капіталістичної класи) є тільки погоня за надпрацею робітника (робітничої класи), себто за надвартістю, шалена погоня за профітом, а конкуренція капіталістів між собою змушує кожного з них до того, щоби день праці робітника був як найдовший, щоби неоплачена частина робочого дня була як найбільша. Як би це було можливим, капіталіст заставив би робітника працювати через цілу добу. Знаємо, що тоді, коли робітники були ще незорганізовані і не знали нічого про соціалізм, робочий день тривав 16 і більше годин.

З того ще й те виникає, що капіталіст, не продукуючи товарів, не може присвоювати собі надвартості, не може профітувати, не може багатіти. Продукція товарів — це в руках капіталіста (капіталістичної класи) засіб до присвоювання надвартості, до збагачування себе.

Пригляньмося ближче рухам капіталіста.

Товар вироблено. В ньому заховані є постійний капітал, перемінний і надвартість. Але — як довго ця надвартість є скрита в товарі, а товар лежить собі в магазинах капіталіста, так довго його серце не може цим одушевлятися. А залежання товару і непродажа його, це катастрофа для нього. Одже товар мусить бути згрошевлений. А задля цього він відбуває мандрівку з фабрики, чи магазину капіталіста на ринок. Тут виміняється він на гріш, який (згрошевлений товар) повертає назад до капіталіста, до його каси.

Так зреалізував він у ціні за товар видушину з робітника надпрацю, себто надвартість.

Одначе його ціллю є, не один раз випродувати масу товарів і зреалізувати її надвартість на ринку. Ні. Як би він цим одноразовим зреалізуванням надвартости задовольнився і далі не продукував би, перестав би бути капіталістом.

Що-ж робить він з грошем, що прийшов до його каси за проданий товар?

Ціль капіталіста і одинока його ціль — це добути надвартість і її зреалізувати. Чим більше він може помножити засоби продукції (фабричні будинки, машини і т. п.), чим більше може він закупити сировини, потрібної на виріб товару, і чим довше може заставити робітника працювати в своїй фабриці, тим більший його профіт.

Добутий отже гріш із проданого товару капіталіст не ховає, а частину його повертає на відповідне собі, люксове життя, решту-ж на поширення свого підприємства і на наєм більшої маси робочої сили. Так повторюється продукція на ново, тільки збільшена. Це не обов'язкове правило, щоби ця поновна продукція була збільшена. Тенденція її така, а вона сама може бути іноді й зменшена, залежно від інших причин. Це так звана репродукція. Знову вироблено масу товарів, але далеко в більшій кількості. Знову мандрує він на ринок, де міняється на гріш і в грошовій формі знову повертає до каси капіталіста. І знову зреалізував капіталіст надвартість, тільки в далеко більшій кількості, як першим разом.

Цей процес поновлюється у безконечність.

Обсервуючи цей процес, бачимо, що підприємство капіталіста наче автоматично росте, що капіталіст автоматично багатіє, себто накопичує у своїх руках капітал що раз більше й більше. Багатіє силою факту — прогресивної капіталізації надвартости, себто прогресивної експлуатації праці робітників. Ясно як на долоні, що коштом перемінного капіталу росте постійний, що коштом праці робітника, яку капіталіст тільки частинно оплачує, росте його підприємство, яке зводиться просто до продукції надвартости,

що коштом цієї праці росте розкіш і люксус капіталіста.

Так росте й помножується капітал і капіталістичне багатство загалом. Кожної години, кожного дня, місяця, року необчислимі суми надвартости переміняються у капітал. Капіталізує її кождий капіталіст, уся капіталістична кляса. Нагромаджуються гори капіталу. Це явище називає Маркс акумуляцією капіталу, себто автоматичним накопичуванням, самопомножуванням капіталу.

Капіталізація надвартости і акумуляція капіталу, це істотні й найбільш характерні ознаки всього капіталістичного хазяйства.

Дика, божевільна погоня капіталіста за надвартістю характеризує всю капіталістичну продукцію.

І тому вона перш за все безконтрольна. Бо де ж можна контролювати цю продукцію, коли ціллю її не в консумційні потреби громадянства (по крайній мірі мінімальні) а необмежна конкуренційна погоня капіталістів за профітом, погоня, з якої побідником виходить той, котрий може доставити на ринок ліпший і дешевший товар. А такий товар може доставляти як найбільше капіталістичне підприємство, що займає у себе цілу армію робітників. Вона й анархічна. А анархічність капіталістичної продукції полягає на всій системі капіталістичного хазяйства, на тому, що кождий капіталіст

продукує товари на своє ризико, бо не має можності докладно й приблизно навіть знати, який є попит за товарами на ринку, попит у консумуючого громадянства. Ця анархічність тим більша, коли взяти на увагу конкуренцію між капіталістами. Ясно, що тут легко виробити кольосальні маси товару, яких на ринку иноді не можна збути. Це перепродукція або гіперпродукція товарів. Ця анархічність капіталістичної продукції виявляється найяскравіше в часі так званих криз, які є конечними наслідками всього руху капіталістичної продукції, що знає лише профіт капіталіста і тому в певних моментах викидає на ринок не в міру більше товарів, як їх потребує консумуюче громадянство. Наслідки цих криз великі. Наступає застій у продукції. Фабрики стоять без руху. Цілі маси робітників знаходяться без праці, на вулиці. Дрібні підприємства банкрутують, не могучи видержати криз, з чого користають знов тільки великі капіталістичні підприємства.

З природи акумуляції капіталу виникає між иншим необмежена свобода збільшування перемінного капіталу, себто помножування робочої сили в підприємствах капіталістичної класи.

Де ж знаходить вона цю робочу силу в скількості, що вимагають з дня на день зростаючі її підприємства? Знаходить вона її в тому соціальному резервуарі країни,

що вступила на шлях капіталістичного розвитку, який Маркс називає „промисловою резервною армією робітників“.

На цю армію складаються: 1) маса зпавперизованих верств населення і тих, що не мають правильного заняття, по найбільше викинутих із фабрик робітників, 2) маса безземельного й підупадаючого селянства, що наслідком охоплення села капіталізмом, утікає звідци в города, щоби тут стати „вільними“ наймитами капіталістів, 3) маса тих дрібних, самостійних продуцентів, що наслідком кріз, або не могучи видержати конкуренції з великими підприємствами, зійшли до становища продавців своєї робочої сили.

На вищому-ж ступні розвитку капіталізму, коли не вистарчає для капіталістичної кляси отся „промислово резервна армія робітників“, вона шукає потрібну їй масу робочої сили в населенню некапіталістичних країн.

Таким чином робітники являються головною руховою силою, головною пружиною капіталістичної продукції і капіталістичного хазяйства в цілости. Капіталіст може мати міліонове підприємство, з найкращими машинами, під оглядом техніки поставлене на найбільшій висоті, одначе без робітника, котрий вправді являється тільки „додатком до машини“, але котрий єдино пускає всю

машинерію підприємства в рух, без якого ввесь механізм капіталістичної продукції завмер би, капіталіст не може досягнути своєї цілі і губить рацію власного існування.

Так капіталіст попадає в залежність од робітника.

Це одна істина. Але й друга не менш важна. Робітник, існуючи в капіталістичному устрою, існує не для себе, а для капіталіста. Він живе, їсть, спить, розмножується — для капіталіста. Він його раб.

І ще одно стає ясным. У процесі продукції і капіталізації надвартости — капіталіст і робітник, це дві одинокі активні і самостійні сили, що стоять проти себе. Решта членів і верств громадянства („король, піп, професор, повія, слуга війни і т. д.“), що живуть відповідно до своїх соціальних функцій або з надвартости, зкапіталізованої капіталістом, або з частини заробітної платні робітника, отже в одному й другому випадку з праці робітника, або з одного й другого джерела разом, відіграють в капіталістичному хазяйстві не самостійну, а паразитарну роль.

Одначе з того факту, що робітник (робітничя кляса) існує і розмножується, виникає ще щось инше, як голий інтерес капіталіста (капіталістичної кляси). В міру зросту й розвитку капіталістичної продукції

і акумуляції капіталу росте те-ж сила обох цих антагоністичних клас, з тою тільки різницею, що класа капіталістів наслідком концентрації капіталу чисельно що раз то меншає, а класа робітнича чисельно що раз то більше зростає. Це є об'єктивна, історична тенденція капіталізму, яка проявляється в кожній країні капіталістичної цивілізації як історична конечність, що є незалежна від волі капіталістів.

В лоні капіталізму живе його грабар.

Розвиток капіталізму, а разом з тим розвиток капіталістичної неволі робітників, заставляє їх здавати собі справу із усього свого становища в ярмі капіталу. Вони починають його розуміти та доходять до висновку, що свобода, яку проголосила буржуазія, це ніщо інше, як свобода класового (економічного, політичного й культурного) панування капіталістів над ними; а приватна власність, як свята основа буржуазного ладу, це право капіталіста експропріювати одну власність, яку має робітник, себто його робочу силу, працю його мускулів, нервів і мозгу. А ця праця, яка є джерелом усього народного багатства за капіталізму, є рівночасно джерелом його класової неволі.

Монополь продукції капіталістичної класи стає невиносимим. Приватна власність на засоби продукції в руках цієї класи, стає кайданами для дальшого розвитку продукції.

Капіталістична неволя стає нестерпною. Капіталізм стає прокляттям величезної більшості людського громадянства.

Наступає час, коли робітнича кляса ломить кайдани своєї клясової (економічної, політичної й культурної) неволі та експропріює своїх експропріаторів. Діється це в соціальної революції.

Наступає кінець капіталізму.

Імперіялізм.

В капіталістичному хазяйстві ринок збуту товарів, де капіталіст реалізує присвоєну ним неоплачену працю робітника, себ-то надвартість, має рішаче значіння для існування й розвитку капіталістичної кляси й капіталізму взагалі.

В молодій стадії розвитку капіталізму головним ринком для збуту товарів капіталіста є ринок даної держави, себ-то національний. (Слово „національний“ уживається в державно-територіяльному значінню, а не в національно-етнографічному.) Це ще не значить, щоби товари капіталістів даної держави виключно збувались на національному ринку. Свобідна конкуренція в капіталістичному хазяйстві жене капіталіста всюди, де він може добути найлегший і найкращий профіт. Тому і в цій добі розвитку капіталізму товари капіталістів даної держави вивозяться і на чужі ринки, на ринки чужих держав. Але національний ринок домінує над чужим. Тому, бо національна територія ще не достаточна підпала капіталістичній експлуатації своїх (національних) капіталістів. Це доба, коли капіталізм має тенденцію роз-

виватися й укріплятися в національних межах, коли національне хазяйство має тенденцію само для себе вистарчати, само задовольняти всі свої хазяйські потреби (автаркія), коли національне хазяйство (держава) становить про себе замкнений хазяйський обшар. Національний капітал святкує тут свої орґії. Він асимілює в капіталістичному змислі, себто в змислі товарової, капіталістичної продукції весь національний ґрунт, як город так і село, руйнуючи скрізь натуральне хазяйство, при якому виробляються предмети консумції не на продаж, а для власної потреби. Він задовольняється національною експлуатацією (клич: свій до свого!).

Наслідком акумуляції національного капіталу росте його концентрація і централізація, що має своїм наслідком обмеження свободної конкуренції між капіталістами через покликування до життя могутніх капіталістичних підприємств в різних комбінаціях, що монополізують цілі галузи національної продукції і хазяйства. Так повстають могутні капіталістичні синдикати, картелі й трости, в організації яких першорядну ролю відіграють новочасні банки.

Це перехід до вищої стадії розвитку капіталізму.

Молоду стадію його розвитку дослідив Карло Маркс в своєму „Капіталі“. Він найкраще обсервував її в Англії, країні, яка най-

скорше вступила на шлях капіталістичного розвитку і яка за життя Маркса була економічно найбільше розвиненою. Аналіза акумуляції капіталу в його цілості вривається у III. томі „Капіталу“. Але ця аналіза і взагалі характеристика всього капіталістичного процесу, зроблена Марксом, уможливила дослід дальшого, найновішого розвитку капіталізму. Зробив це головню Рудольф Гільфердінг в капітальній своїй студії п. з. „Фінансовий капітал“ („Das Finanzkapital“) і по части Роза Люксембург в своїй праці п. з. „Акумуляція капіталу“ („Die Akkumulation des Kapitals“). Головню першому авторові завдячуємо дослід і пояснення тих перемін в капіталізмі, які зайшли в останній, найвищій фазі його розвитку (від 80 pp. мин. ст. по нині.)

Цю фазу в розвитку капіталізму знаємо під назвою імперіялізму.

Ми вже згадали про першорядне значіння банків в організації монопольних підприємств національного капіталу. Діло в тому, що коли в молодій фазі розвитку капіталізму промисловий капітал грав найважніщу ролю (в початках розвитку капіталізму ця роля належала торговельному капіталові), то в його імперіялістичній фазі розвитку ця роля припадає так званому фінансовому капіталові. Не фабрикант-промисловець являється тепер головним організатором і пред-

ставником капіталістичної продукції, а фінансовий капітал.

Що таке фінансовий капітал?

Гільфердінґ відповідає на це: „Залежність промислу від банків є наслідком відносин власності. Все зростаюча частина промислового капіталу приналежить не промисловцям, що його уживають. Ужиток капіталу передає їм банк, котрий супроти них заступає власника. З другого боку банк му- сить закріпляти що раз більше зростаючу частину своїх капіталів у промислі. Цим стає банк у що раз більшому розмірі промисловим капіталістом. Цей банковий капітал, се-б-то капітал у грошовій формі, котрий таким способом в дійсності обернувся у промисловий капітал, я називаю фінансовим капіталом“.

З'ясуємо коротко розвиток фінансового капіталу і його політики.

Задля цього ми повинні вернути назад до національного хазяйства, яке ми покинули в тій фазі його розвитку, коли концентрація і централізація капіталу знайшла свій вираз в організації могутніх національних синдикатів, картелів і тростів, за якими як їх організатор і організатор промисловости взагалі стоять банки. Діється це так, що банки випускають свої акції, се-б-то паперові

знаки, котрі представляють собою означену грошеву вартість, випускають на те, щоби в цей спосіб стягнути до своїх кас фонди, потрібні або на оснування промислового підприємства різного рода, або на поширення існуючого, чи існуючих, що їх вже оснували ці банки, або просто для фінансування чи участі в інших чужих підприємствах. Це створює надзвичайно гнучку й сильну організацію капіталістів. По перше тому, що така організація промислової продукції фінансовим капіталом усуває коли не зовсім конкуренцію серед національних капіталістів, то по крайній мірі серед монопольної організації певної галузи промисловости (картелі, трости). Адже-ж навіть „найбіднійший“ капіталіст є в стані, купити собі кілька чи кільканайцять акцій, через що витворюється сильна спільність інтересів капіталістичної класи даної держави. По друге ще тому, що ця організаційна праця фінансового капіталу веде до що раз більшої централізації національного капіталістичного хазяйства. Вона має тенденцію перемінити все національне хазяйство в одноцільне, комбіноване підприємство під проводом фінансових королів, в руках яких дана національна держава являється тільки апаратом, що стоїть на услугах цих королів і виконує їх волю. Чим більший темп промислового розвитку певної країни, тим більше можна

заобсервувати цю тенденцію новочасного капіталістичного розвитку.

Для прикладу наведемо, що в Злучених Державах Америки такими монополізаторами фінансового капіталу є кільканайцять великих банків, з котрих вичислимо тут тільки кілька найбільших, як: National Bank of Commerce, Guaranty Trust Co. of New-York, National City Bank of New-York, Astor Trust Co., Bankers Trust Co. of New-York, First National Bank of New-York, I. P. Morgan & Co. і т. д. Від них є залежні безчисленні промислові підприємства і цілі тисячі національних і чужих банків.

Таку-ж монопольну роль в Німеччині відігравало (і досі ще) шість великих банків: Die deutsche Bank, Diskontogesellschaft, Darmstädter Bank, Dresdner Bank, Berliner Handelsgesellschaft, Schaffhausenscher Bankverein.

Важніші такі ж банки в Франції є слідуєчі: Credit Lyonnais, Société Generale, Banque Ottomane, Union Parisienne, Banque de France, Comptoir d'Escompte, Credit Industrial, Banque Transatlantique, Banque Russo-Chinoise і т. д.

В Англії побіч найстаршого у світі взагалі і найбільшого лондонського „Банку Англії“ (осн. 1694 р.) є ціла маса так зв. акційних (Jointstock) банків, які концентрують всю національну продукцію цієї країни.

Це є той найвищий момент у розвитку національного капіталістичного хазяйства (найкраще це можна було обсервувати на Німеччині перед світовою війною), коли його продукційні сили входять у конфлікт і диспропорцію з національним ринком. Національна продукція витворює більше товарів, як їх запотрібовує національний ринок. Для національного капіталу межі національної держави стають за тісні. Внутрішня, автоматична сила його розвитку каже йому гнатись з одного боку задля експлуатації, задля реалізації надвартости за чужими ринками, за опануванням світового ринку, а з другого за територіями, звідки він може дістати соки й поживу для дальшого свого розвитку, де може добувати сирівець, потрібний для національної індустрії.

Це є і політика фінансового капіталу, котру називаємо імперіялізмом.

Не багато до світової війни було на земній кулі таких держав, що вступили на шлях імперіялізму. Перш за все треба згадати про дві старі кольоніяльні держави в Європі, як Англію і Францію. Перша з них це найбільша держава у світі, яка від давна поклала метою своєї політики опанування світовим ринком. Але цими імперіялістичними державами, котрі за кілька останніх десятиліть випередили що до розвитку своєї національної індустрії інші держави й тільки могли

ривалізувати з Англією, були Німеччина і Злучені Держави Америки. Австро-Угорщина і Італія вступили тільки на шлях імперіялістичного розвитку. З малих держав, високо розвинених капіталістично — це Бельгія і Голяндія. На шлях імперіялізму вступила теж Японія. Царську Росію не можна було називати імперіялістичною державою в значінню слова, бо капіталізм у ній до останніх днів розвивався в старих формах, а вона сама до певної міри з економічного погляду була колонією фінансового капіталу Західної Європи. Це держава дикого, рабункового завойовництва, на пів азійської деспотії.

Дві тенденції можемо заобсервувати в розвитку фінансового капіталу: 1. тенденцію поступенної інтернаціоналізації національних хазяйств, 2. при рівночасному розвитку їх у найвищій мірі загостреної конкуренції.

Перша тенденція коріниться у самій природі капіталізму. Яким би гарячим „патріотом“ не був капіталіст даної національної держави — цей патріотизм полягає всеціло на виключному праві експлуатації своїх земляків з антагоністичної йому класи — але, коли він поза межами своєї батьківщини знайде собі терен для ще більшої експлуатації, яка несе йому легший і кращий профіт, то він очевидячки піде туди, куди тягне його — його інтерес. Цим треба собі пояснити шалену скорість розвитку капіта-

лізму на земній кулі. Його історія читається як фантастична казка. Інтернаціоналізація національних хазяйств (національних капіталізмів) знаходить свій вираз перш за все у виміні товарів, чому сприяє розвиток транспорту й комунікації, які звязують поодинокі країни через найбільш недоступні гори, через моря й океани, бистро, скоро й тісно. Яку роль відіграє тут сила пари й електрики, про це й не треба говорити. Коли сучасна людина оглядеться, що вона їсть, у що одягається, при помочи чого працює, то переконається, що мало є таких річей, які вона консумує, котрі витворює її національне хазяйство. Так звязує капіталізм майже непомітно різні країни, різні національні хазяйства й узалежнює їх взаємно від себе. Цю хазяйську залежність відчують народи особливо тепер, після світової війни, яка розірвала нормальні звязки між національними хазяйствами, завела між ними замішання й хаос, або, що найважнійше, цілком їх зруйнувала. Кожда країна на цьому терпить, як промислова так і аграрна і особливо ці, яких національне хазяйство обмежене до продукування певних товарів. Особливо-ж брак найпотрібніших продуктів, як вугля, заліза, пшениці, цукру, мяса, бавовни, шерсти, медикаментів і т. п. вбиває національне хазяйство, або засуджує його на економічну чахотку.

Інтернаціональний зв'язок національних хазяйств помічається теж у цінах товарів. Вони наслідком ненастанного обміну товарів вирівнюються майже на всіх національних ринках. Одяга куплена в Києві, Відні, Римі, Парижі, Лондоні і т. д. не багато різнитиметься що до своєї ціни. Далі цей зв'язок виявляється в руху самого капіталу по всій земній кулі в найрізномордніших формах. Цей рух знаходить свій організаційний вираз в інтернаціональних картелях і тростах, які до світової війни розмножилися в колюсальній кількості, об'єднуючи иноді галузи промислу всіх капіталістичних країн. Як промисловий капітал мав тенденцію асимілювати все національне хазяйство, так фінансовий капітал має тенденцію асимілювати все світове хазяйство.

Переїдемо до конкуренції національних хазяйств в добі фінансового капіталу.

Конкуренція ця виникає іза погоні капіталістів за профітом, за реалізацією надвартости. Коли раніше вона відбувалася головно на національному ґрунті й ринку, то з монополізацією промислу в руках національних акційних банків, ця конкуренція з тим більшою силою переноситься поза межі національної держави, на світовий ринок (на ринки всього світу, охопленого капіталістичною цивілізацією). І тут звичайно конкурують ті національні хазяйства, котрі

можуть конкурувати, себто великі держави світа, капіталістично найвище розвинені.

Політика фінансового капіталу святкує свої орії.

Вона, — каже Гільфердінґ, — „змагає до осягнення трьох цілей: по перше, до захоплення по змозі великої хазяйської території, яка, по друге, замкнена супроти заграничної конкуренції мурами охоронних мит, повинна стати, по третє експлуатаційною територією для національних монопольних союзів.“

Змагання до осягнення цих цілей веде через ненастанні конфлікти в капіталістичному світі, через загострення класових і національних противенств, через вирафінований визиск, рабунок і розбій працюючих клас і поневолених народів, через ненастанні війни й пролив моря людської крові. Ввесь світ охоплює атмосфера неспокою, диких інстинктів, звірської боротьби між сильними й слабими.

Пригляньмося цим цілям політики фінансового капіталу.

Експорт капіталу через капіталістів країни, де монополізація промислу є високо розвинена (під експортом капіталу розуміємо вивіз вартости, товарів, призначених реалізувати за границею надвартість) в чужі країни, де є низький розвиток промислу, — викликає

в цих країнах опір і оборону проти чужого капіталу. Капіталісти бороняться тим, що охороняють свій національний промисл високими митами. Цей протекціонізм, котрий обмежує свободу торгівлі і стоїть на перешкоді розвитку продукційних сил охороняємої держави означає, як справедливо каже Каутський, „пособлювання під нинішню поруцій системі, яка веде до того, щоби всі сили нації полишити горстці капіталістів задля насильного здавлення або заморення голодом всякого противника як в середині держави так і поза границею“.

З цієї характеристики нового протекціонізму виходить, що митова політика держав має не тільки характер оборони, як це було в початковій стадії розвитку капіталізму, але й характер нападу. Митами прискішується картелізацію промислово слабо розвинених країн з одного боку, а з другого скріплюється змагання у промислово найбільше розвинених країнах забезпечити себе перед конкуренцією всякого чужого капіталу. Розуміється, конкуренція рішається дешевістю товарів. І коли напр. така держава, як Англія, котра силою своєї великої території і високо розвинуеного промислу, накладає на продукти свого промислу мита, то тим самим унеможлиблює з собою конкуренцію слабше розвинених країн і заставляє їх імпортувати англійський товар. З капіталі-

стичної конкуренції побідником завше виходить сильніший.

Та далеко важніше завдання політики фінансового капіталу — це поширення хазяйської території.

Національна держава фінансового капіталу являється метрополією, для якої весь світ являється одною кольонією, територією призначеною для реалізації надвартости в користь капіталістичної кляси метрополії. У своїй погоні за кольоніями фінансовий капітал привів вже до вибуху світової війни до поділу світа між кількома великими імперіялістичними державами.

Є кілька форм кольоніяльного опанування світа фінансовим капіталом.

Першою з них є кольонія, у властивому значінню цього слова. Капітал силою зброї завойовує собі для своєї експлуатації бажані йому території. Таке оружье опанування кольоній європейськими державами довершилося вже давно. Фінансовий капітал робить тут цілковитий переворот в хазяйському і соціальному значінню. Натуральне хазяйство, котре має на цілі виріб річей для власної потреби, уступає товаровому. Все, до тепер вільне автохтонне населення, з вільних людей стає поневоленою клясою, предметом найстрашнішої експлуатації з боку кольоніяльних панів, капіталістів метрополії.

Другою формою можна вважати так зв. півколонії. На земній кулі існує ряд країн, дуже відсталих у своєму економічному розвитку, як Персія, Турція, Китай і інші. Туди женеться фінансовий капітал великих держав. Дипломатичними інтригами, шантажем або воєнним розб'єм він змушує ці країни до признання так зв. „сфер своїх інтересів“, себто до признання виключного вивозу своїх товарів і прикладання метропольного капіталу (будова промислових підприємств, залізниць і т. п.).

Третьою формою експанзії фінансового капіталу є так зв. „міжнародні позички“. Держава, що вступила на шлях капіталістичного розвитку, попадає звичайно в примусове становище, в інтересі розвитку свого хазяйства зтягнути позичку в імперіялістичної держави. Такими світовими банкірами перед світовою війною були перш за все Франція, далі Англія, Злучені Держави Америки і Німеччина. Наслідок міжнародної позички звичайно такий, що імперіялістична держава бере під свою опіку молодокapіталістичну державу, контролюючи її фінанси, впливаючи на її заграничну політику, на її митову й торговельну політику. Так фінансовий капітал асімілює капіталістично всю земну кулю.

Коли теоретично довести цю історичну роль фінансового капіталу до її вичерпання,

до кінця, то в результаті одержуємо таку картину: Терен для його експанзії замикається. Капіталізм попадає в сліпу вулицю. Процес акумуляції капіталу спинюється. Всяка рація існування капіталістичної класи нищиться, бо дальша продукція надвартости стає неможливою. Наступає світовий крах і кінець капіталізму.

Але такий теоретично подуманий кінцевий результат розвитку капіталізму був би тільки тоді можливим, коли би: по перше, великі імперіялістичні держави заключили між собою святий альянс, по вічні часи не конкурувати зі собою за опанування світового ринку, що очевидячки, є неможливим; і, по друге, коли би покликаний до життя капіталізмом пролетаріят всього світа, його природний, конечний і невмолимий грабар зложив перед фінансовим капіталом таку святу присягу: „Могутній пане всього світа, що існуєш, живеш і розвиваєшся тільки дякуючи мені! Присягаю тобі, що ніколи не повстану проти тебе і позволю тобі пити мою кров до останньої краплини, покійно, терпеливо, без ніякого протесту, себто позволю тобі панувати наді мною до такої доспілої старости твоєї, яку собі тільки можеш уявити!“

Імперіялістична конкуренція кількох великих світових держав, головним чином Німеччини й Англії, привела в 1914 р. до

світової війни. Ця війна скінчилася усуненням Німеччини і її сателітів з цієї конкуренції. Але вона зруйнувала народне хазяйство перш за все Європи і особливо воюючих держав. Цим створено умови для переміни капіталістичного хазяйства в соціалістичне перш за все в цій частині світа, де від довгого-довгого часу концентрувався історичний розвиток. І цим покликано пролетаріят перш за все Європи і всього світа до виконання його історичного посланництва: В соціальній революції задавити гидру капіталізму і на його місце завести соціалізм, котрий в такою самою історичною кінченістю, якою був і капіталізм.

Важніші брошури й праці того-ж автора:

- Про загальне виборче право. Видання Ц. К. У. С. Д. П. Львів, 1905, 16°, 32 стор.
- Що таке соціалізм. Перше видання — Львів, 1907. Появилось досіль сім видань, 16°, 46 стор.
- Селянство і соціалдемократія. Львів, 1908, 1910, 16°, 112 стор. і Нью-Йорк 1917.
- Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. Вид. „Дзвін“. Київ, 1914, вел. 8°, XII + 116 стор.
- Початки укр. соціалізму в Галичині. Вид. „Робітниче Слово“, Торонто, 1918.
- Причини світової війни. 2-е повне видання „Робітничої Газети“, Київ, 1918, 16°, 40 стор.
- Війна і соціалізм. Видання „Робітника“. Клівленд, 1915.
- Царська Росія і українська справа. Вид. „Новий Світ“. Монреал, 1917, 8°, 108 стор. — Також на рос. мові: Женева, 1917.
- Народність і держава. Вид. „Дзвін“. Київ—Відень, 1919, 8°, 128 стор. По франц. вид. 1920.
- Соціалістичний Інтернаціонал і поневолені народи. Київ—Відень, 1920, 8°, 143 стор. Вид. Дніпросоюз. Франц. вид. 1920.
- Соціалістична революція і Україна. Вид. „Нової Доби“, Відень, 1920, 16°, 24 стор.
- Релігія, наука і соціалізм. Вид. „Нової Доби“, Відень, 1920, 16° 24 стор.